

# شاخص‌های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری با تأکید بر الگوی اسلامی ایرانی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۲۳

بنت‌الهدی یزدان‌بخش\* جمال محمدی\*\*

## چکیده

۱۵۱

از آنجایی که هر جامعه‌ای بر مبنای ایدئولوژی و جهان‌بینی خود، روابط منحصر به فردی را با فضا، محیط و انسان‌ها برقرار می‌سازد و محیط فیزیکی و اجتماعی هر جامعه تبلور نوع نگاه آن جامعه به جهان هستی می‌باشد و نیز از آنجایی که فرهنگ و سنن خاص هر جامعه، پذیرای الگوهایی متناسب با آن جامعه بوده و بعضی از الگوها را رد می‌کند، ارائه الگوی واحد و جهانی برای توسعه، قطعاً اجرایی نخواهد بود؛ بنابراین برای برنامه‌ریزی توسعه شهری نیاز است با بررسی شاخص‌های توسعه جهانی و تطبیق و تنظیم آن با ایدئولوژی و نیز فرهنگ بومی هر جامعه، شاخص‌های توسعه شهری مجدداً تعریف و طراحی شده و الگوی توسعه مخصوص آن جامعه به دست آید.

در پژوهش حاضر، ابتدا داده‌ها از بین مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی توسعه شهرهای جهانی و متون و مقالات مربوط به شهرهای اسلامی ایرانی استخراج گردید و سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا، مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی با تأکید بر الگوی اسلامی ایرانی، به همراه زیرشاخص‌های آنها به دست آمد. پس از آن، جهت تعیین درجه اهمیت شاخص‌ها در رویکرد ایرانی اسلامی، شاخص‌ها از طریق روش AHP اولویت‌بندی گردید. شاخص‌های به دست آمده به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: عدالت اقتصادی، سلامت اقتصادی، فرهنگ کار و اشتغال، تولید، رفاه عمومی، الگوی مصرف، گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)، وضعیت مالی شهر، مالکیت، وضعیت مسکن که هر کدام با زیرشاخص‌هایی که شناسایی و اولویت‌بندی شده‌اند، سنجیده می‌شود.

\* دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان.

Email: b.yazdanbakhsh@geo.ui.ac.ir.

\*\* دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول).

Email: j.mohammadi@geo.ui.ac.ir.

\*\*\* مقاله برگرفته از رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری با عنوان «تبیین و بازتعریف

شاخص‌های توسعه شهری جهانی بر اساس الگوی اسلامی ایرانی» می‌باشد.

واژگان کلیدی: شاخص‌های توسعه شهری، پیشرفت و تعالی شهری، الگوی اسلامی ایرانی، شاخص‌های اقتصادی.

طبقه‌بندی JEL: R11

## مقدمه

شهر به عنوان پدیده‌ای پیچیده و پویاست که در گذر زمان همواره دچار تحولاتی کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی و فرهنگی می‌شود (حاتمی‌نژاد و فرجی ملایی، ۱۳۹۰، ص ۵۶). امروزه شهرها با رشدی شتابان در حال گسترش و توسعه هستند؛ به طوری که فرایند توسعه شهرها در حال حاضر یکی از مهم‌ترین موضوعات پیش روی پژوهشگران مسائل شهری است (احدنژاد روشتی و حسینی، ۱۳۹۰، ص ۱).

امروزه توسعه پایدار به دنبال هماهنگی میان توسعه اقتصادی، حفظ محیط زیست و عدالت نسلی است (Ninga & Oh Dong, 2011, p.544). این مسئله، محققان و دست‌اندرکاران رشته‌های مختلف را بر جستجوی اشکالی از سکونت‌گاه‌های انسانی که الزامات پایداری را داشته باشند و ساخت محیط‌هایی که به شیوه‌ای سازنده‌تر از حال حاضر عمل کنند، ترغیب نموده است (Jabareen, 2006, p.38).

علی‌رغم آنکه در بسیاری از موارد، پایه‌گذاران آرای جدید با بیان مختصات نظریات خویش و همچنین با پیشنهاد راه‌های بهره‌گیری از آن آراء، سعی در القای وجود الگویی واحد - که متضمن گسترش آرا و جهان‌بینی آنها نیز باشد - را دارند، با توجه به اختلافات و تفاوت‌هایی که بین اصول، ارزش‌ها، دین، فرهنگ، هنر، شرایط محیطی و اقلیمی، مختصات جغرافیایی، امکانات فنی و اقتصادی و به‌طور خلاصه بین جهان‌بینی، روش زیست ملل و جوامع و حتی خرده‌فرهنگ‌ها و مجتمع‌های زیستی مختلف وجود دارد، هر ملت و تمدن و جامعه‌ای باید بتواند تعریفی ملی و بومی و به بیان دیگر نسخه خاص جامعه خود را از عناوین و آرای جدید و شیوه‌های نو در دست داشته باشد. وجود این تعاریف عاملی در جهت استقلال، هویت، خودکفایی و اعتماد به نفس جامعه شده و پویایی و تکامل فرهنگی آنها را تقویت می‌نماید (نقی‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۲۳).

بنابراین، نظر به اینکه شهر، به دلیل وجود جمعیت انسانی، ماهیتی پویا و پیش‌رونده دارد، رشد و توسعه آن امری اجتناب‌ناپذیر است؛ اما از آنجایی که هر جامعه‌ای بر مبنای

ایدئولوژی و جهان بینی خود، روابط منحصر به فردی را با فضا، محیط و انسان ها برقرار می سازد و محیط فیزیکی و اجتماعی هر جامعه تبلور نوع نگاه آن جامعه به جهان هستی می باشد و نیز از آنجایی که فرهنگ و سنن خاص هر جامعه، پذیرای الگوهای متناسب با آن جامعه بوده و بعضی از الگوها را رد می کند، ارائه الگوی واحد و جهانی برای توسعه، قطعاً اجرایی نخواهد بود؛ بنابراین برای برنامه ریزی توسعه شهری نیاز است با بررسی شاخص های توسعه جهانی و تطبیق و تنظیم آن با ایدئولوژی و نیز فرهنگ بومی هر جامعه، شاخص های توسعه شهری مجدداً تعریف و طراحی شده و الگوی توسعه مخصوص آن جامعه به دست آید.

کشور ایران با فرهنگ غنی و نیز برخورداری از ایدئولوژی ناب اسلامی نیز از این قاعده مستثنی نیست و از آنجایی که داعیه دار حرکت به سمت تمدن اسلامی نیز می باشد، ضرورت تبیین شاخص های توسعه شهری مبتنی بر فرهنگ ایرانی اسلامی، بیش از پیش احساس می شود. همچنین نظر به اینکه شاخص های توسعه شهری عموماً از منابع غیر ایرانی اخذ می شود، امکان سنجش وضعیت شهرها از نظر توسعه متناسب با موازین اسلامی و شرایط منحصر به کشورمان وجود ندارد؛ بنابراین در این مقاله تلاش شده است با شناسایی و بازتعریف شاخص های توسعه شهری با نظر به الگوی ایرانی اسلامی، شاخص هایی مختص کشور ایران به دست آید تا بتوان با سنجش وضع موجود شهرها، در راه هماهنگ سازی آهنگ توسعه شهری با مبانی اسلامی و شرایط کشور و نیز کاهش آسیب های استفاده از الگوهای غیر بومی گام برداشت. نیز با توجه به اینکه واژه توسعه دارای بار مفهومی ویژه ای است که بعضاً در تعارض با مبانی اسلامی است، استفاده از عبارت پیشرفت و تعالی شهری به جای توسعه شهری پیشنهاد می شود.

### پیشینه پژوهش

در رابطه با موضوع تبیین شاخص های توسعه شهری با توجه به الگوی اسلامی ایرانی مطالعه ای صورت نگرفته است؛ اما در تبیین شاخص های توسعه شهری به خصوص توسعه پایدار شهری مطالعات بسیاری صورت گرفته است که برخی از آنها در ذیل می آید:

اکبری و رضائی (۱۳۹۴) محوریت قوانین قرآنی، خردورزی، علم، اخلاق، مجاهدت در راه خدا، حکومت مردمی، پرهیز از تحجر، ایجاد رفاه عمومی، استقرار عدالت، ابتکار و خلاقیت، توجه به رسانه‌های مدرن، هنر، سینما، بهبود روابط بین‌الملل، دوری از اقتصاد مبتنی بر ربا و تکاثر و صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای جدید بشری را به عنوان شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی مطرح کرده‌اند.

فرمودی و همکاران (۱۳۹۰) شاخص‌های اقتصادی اجتماعی (سرانه کاربری مسکونی، سرانه فضای آموزشی، سرانه کاربری فرهنگی، سرانه کاربری درمانی، سرانه فضای ورزشی، سرانه فضای سبز، تعداد دبیرستان در ۱۰ هزار نفر، میزان طلاق در هر ۱۰۰۰ نفر، نسبت بیسوادی، ضریب وابستگی، میزان مهاجرین واردشده) و کالبدی (دسترسی به مراکز آموزشی، دسترسی به مراکز فرهنگی، دسترسی به ایستگاه مترو، دسترسی به ایستگاه آتش‌نشانی، دسترسی به بیمارستان، دسترسی به پارک و بوستان، دسترسی به مراکز ورزشی، دسترسی به پاسگاه نیروی انتظامی، دسترسی به مراکز خرید) را برای سنجش توسعه پایدار منطقه ۱۷ تهران به کار بسته‌اند.

رهنما و همکاران (۱۳۹۱) شاخص‌های اجتماعی (خدمات بهداشتی درمانی، فرصت‌های شغلی، هزینه‌های مسکن، احساس اعتماد و امنیت، احساس امنیت در محله)، شاخص‌های اقتصادی (فقر و مشکلات مالی، مشکلات در پرداخت صورت‌حساب‌ها، ایمنی شهری، مشکلات زیست‌محیطی و آلودگی هوا، تغییرات آب‌وهوا، ایجاد شغل، کاهش بیکاری، کیفیت دسترسی به خدمات بهداشتی و آموزشی، مشکلات صوتی) و زیرساخت‌ها (حمل‌ونقل، امکانات فرهنگی، فضاهای عمومی، رضایت از زیبایی خیابان‌ها و ساختمان‌ها در شهر و محله، فضای سبز، فضای تفریحی در فضای باز، امکانات ورزشی) را به کار گرفته‌اند.

ملکی و دامن باغ (۱۳۹۲) به بررسی شاخص‌های توسعه پایدار در قالب سه معیار شاخص اجتماعی (تعداد شاغلان، تعداد بیکاران، تعداد محصلان، بعد خانوار، تعداد خانوار، درصد باسوادان، درصد بیسوادان)، شاخص خدمات شهری (تعداد کتابخانه و سالن‌های مطالعه، تعداد مراکز ورزشی، تعداد پارک‌ها، تعداد خودروهای آتش‌نشانی، تعداد

شیرهای آتش‌نشانی، تعداد پارکینگ‌های عمومی، تعداد بیمارستان) و شاخص کالبدی (تعداد پروانه‌های ساختمانی صادرشده برای کاربری‌ها، درصد مساحت پروانه ساختمانی صادرشده، تعداد پروژه‌های عمرانی انجام‌شده، طول معابر، مساحت معابر، مساحت پیاده‌رو، تعداد پهنه‌های بافت فرسوده) در مناطق هشت‌گانه شهر اهواز پرداخته‌اند.

لی و همکاران (۲۰۰۹) ۵۸ شاخص را در قالب ۴ معیار رشد اقتصادی و بهره‌وری، ساخت اکولوژیکی و زیربنایی، حفاظت از محیط زیست، پیشرفت اجتماعی و رفاه برای بررسی توسعه پایدار شهر جینینگ چین مورد استفاده قرار داده‌اند.

لینچ و همکاران (۲۰۱۱) شاخص‌های رفاه اجتماعی (بهداشت، ایمنی، هویت محلی و یا مدنی (حس تعلق به مکان)، دسترسی مناسب و مقرون‌به‌صرفه به مسکن و خدمات، دسترسی به فضاهای باز و تفریحی عمومی، دسترسی به انواع گزینه‌های حمل‌ونقل)، فرصت‌های اقتصادی (اقتصاد محلی و منطقه‌ای متنوع و رقابتی، حمل‌ونقل و زیرساخت‌های دیگر هماهنگ با کاربری اراضی، طرح رشد با اهرم فشار دارایی‌های موجود، دسترسی به سرمایه و اعتبار، دسترسی به تحصیلات، شغل و آموزش) و کیفیت محیط زیست و کاربری اراضی کارآمد (مصرف صحیح منابع، مدیریت زباله و آلودگی و به حداقل رساندن آن، تغییرات آب‌وهوا و کاهش بلایای طبیعی، سازگاری و انعطاف‌پذیری، سطح کربن مناسب، صوت سازگار با محیط زیست، حمل‌ونقل، محیط زیست طبیعی متنوع و سیستم‌های زیست‌محیطی کاربردی) را جهت توسعه پایدار ایالات متحده پیشنهاد می‌کنند.

سالیات (۲۰۱۴) شاخص‌های فاصله تا منابع آب، فاصله تا مناطق شهری موجود، فاصله تا جاده‌های اصلی، فاصله تا دشت‌های غیر سیلابی، شیب، ارتفاع، زمین‌شناسی و تراکم جمعیت را جهت بررسی توسعه پایدار پیشنهاد می‌کند.

چارلز کوهن (۲۰۱۵) به بررسی ابعاد مشارکت عمومی به عنوان یکی از اصول توسعه پایدار در طرح‌های توسعه شهری پرداخته است.

## مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

شکست الگوهای توسعه متکی به عامل اقتصاد که در دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰، پرطرفدارترین و رایج‌ترین الگوهای توسعه، در کشورهای مختلف و به‌ویژه، کشورهای در حال پیشرفت بودند، همراه با اهمیت یافتن عامل فرهنگ در بحث‌های مربوط به توسعه، از اواسط دهه ۱۹۸۰ به این سو، اشتیاق به تدوین الگوهای مناسب‌تر برای دستیابی به رشد و توسعه را که با موقعیت بومی و محلی کشورها سازگار باشد، بیش از پیش، در دوران پس از جنگ سرد افزایش داد. در واقع به اعتباری می‌توان گفت گفتمان دستیابی به الگوی توسعه بومی با تکیه بر عنصر فرهنگ، جایگزین گفتمان‌های قدیمی‌تر جهان سوم گرایی و اصالت و بومی‌گرایی شده است که گفتمان‌های رایج روشن‌فکران جهان سوم، در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۸۰ بودند (خوشبخت و خوشبخت، ۱۳۹۲، ص ۸۶۴).

توسعه و پیشرفت را می‌توان برنامه‌ای هدفمند در جهت حرکت از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب دانست. با توجه به تفاوت جوامع مختلف در وضعیت موجود و وضعیت مطلوب هر جامعه متناسب با مبانی معرفتی، فرهنگی، فلسفی، اخلاقی و ایدئولوژیک آن جامعه، می‌توان ادعا کرد که وضعیت مطلوب جوامع مختلف با هم متفاوت است. این سخن به این معناست که هیچ برنامه و الگوی پیشرفتی تعمیم‌پذیر نیست و نمی‌توان نسخه آن را دقیقاً برای فرهنگ و کشوری دیگر پیچید؛ اما با توجه به اینکه کلیه الگوهای پیشرفت معطوف به اهداف انسانی است، می‌توان مشترکاتی را میان این الگوها یافت و از تجارب سایرین استفاده کرد (غیاثوند، ۱۳۹۳، ص ۴۹۳).

بنابراین، توسعه، یک برساخته مفهومی و اجتماعی است که نظریات مختلف آن، در بسترهای پارادایمی و در سطحی بالاتر بسترهای فلسفی و جهان‌بینی خاص معنا پیدا می‌کند؛ بنابراین، نمی‌توان یک تعریف و نظریه عام از توسعه «غربی» را برای همه کشورها و بسترهای اجتماعی به‌خصوص جوامع اسلامی ارائه کرد؛ چراکه مبانی توسعه غربی متفاوت از مبانی اسلامی است و هدف آن نیز بسترهای اجتماعی و انسانی متفاوت است؛ لذا این الگوی توسعه، قادر به ارائه مدل نظری یا عملیاتی برای جوامع اسلامی نیست. با این وجود، با توجه به ضعف و رکود فکری در چند سده اخیر در جوامع اسلامی و رشد

روزافزون علم غربی، این شکل از توسعه به کشورهای اسلامی نفوذ کرده است. این امر، نوعی تضاد مبنایی در اندیشه و عمل اجتماعی در جوامع اسلامی به وجود آورده که نتیجه آن توسعه ناهمگون و نامتوازن و متضاد با مفاهیم اسلامی است که منشأ نابسامانی‌های گسترده و عمیق شده است (ایمان و کلاته ساداتی، ۱۳۹۳، ص ۸۲). هدف الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، پیشرفت متعالی انسان و جوامع انسانی است. تحقق این هدف بدون توجه به محیط زندگی وی معنا ندارد (فاتح راد و رفیعیان، ۱۳۹۴، ص ۷۸۳۷).

اسلام در نظر بسیاری از محققان، آیینی مدنی است که مشارکت جمعی را در عبادت فردی مورد توجه قرار می‌دهد. این مطلب به‌طور گسترده پذیرفته شده است که بیشتر تعلیمات اسلام، به بهترین شکل در محیطی شهری نمود پیدا می‌کند. اسلام به عنوان دینی شهری مطرح شده که برای تحقق آرمان‌های خود به شهر نیاز داشته است. دین اسلام شاید تنها دینی باشد که در شهر شکل گرفت و با توجه به بینش و جهان‌بینی آن، نیازمند توسعه و گسترش شهرها بوده است (سجادیان و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۱۶۰۸).

استفاده از امکانات مادی و معنوی در راستای توسعه و تعالی شهرها در اسلام اهمیت شایانی دارد؛ چراکه شهر آرمانی اسلام شهری است که نیازهای مادی و معنوی شهروندان را به بهترین نحو تأمین می‌کند تا شهروندان بتوانند با آسایش حاصل از آن، به تعالی خویش و انجام وظایف بندگی و انسانی خویش پردازند.

### ضرورت تدوین الگوی اسلامی ایرانی

هدف نظریات غربی از توسعه، تنها دستیابی به رفاه مطلق مادی است. این موضوع از نظر اسلام برای انسان کمال مطلوب نبوده و هدف از آفرینش و خلقت انسان نیز تنها آن نبوده است، بلکه رفاه مادی به‌صورت ابزاری برای رسیدن به اهداف عالی که دین اسلام تعیین نموده است، جلوه‌گر می‌شود. در واقع اسلام، مکتبی است که بر جنبه‌های مادی انسان نیز تأکید نموده، لکن آنها را به عنوان ابزاری برای رسیدن به اهداف متعالی انسان در نظر گرفته است؛ بدین‌سان، اگر ما رسیدن به اهداف متعالی را که از خلقت انسان مدنظر بوده است، هدف پیشرفت در اسلام تلقی نماییم، بدون شک، رسیدن به این اهداف مستلزم در

دست داشتن ابزار مادی و معنوی است؛ یعنی توسعه در اسلام به معنای رسیدن به اهداف متعالی انسان بوده که دارای ابعاد مادی و معنوی می‌باشد. اصلی‌ترین انتظار انسان‌ها از دین رهنمون شدن به کمال نهایی و سعادت است که انسان فطرتاً و یا بر حسب غریزه به دنبال کمال خویش است (غیاثوند، ۱۳۹۳، ص ۵۱۳).

متأسفانه ایران اسلامی تاکنون نتوانسته الگویی جامع برای مدیریت جامعه طراحی و اجرا نماید و مبتنی بر اندیشه‌ها پراکنده و ناهماهنگ بوده است. عدم وجود یک پارادایم جامع و عملیاتی برای مدیریت کشور و اتکای به ذهنیت‌های متکثر مسئولان باعث حرکت‌های غیرمنسجم و گاهی متضاد شده است و جمهوری اسلامی ایران را با چالش‌های زیادی روبه‌رو کرده است (فاطمی امین، ۱۳۹۲، ص ۹۶۶)؛ در صورتی که وجود الگوی جامع و مشخص برای پیشرفت کشور، با تجمع امکانات، سرمایه‌ها و نیروها، سرعت نیل به آرمان‌های ایران اسلامی را افزون خواهد کرد.

### مفهوم و ضرورت الگوی پیشرفت

در ایران، علی‌رغم برخورداری از برنامه‌های توسعه، به دلیل عدم تناسب این برنامه‌ها با ساختار فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و جغرافیایی کشور، شاهد عدم موفقیت برنامه‌های توسعه و عدم دستیابی به آرمان‌ها و ویژگی‌های جامعه مطلوب هستیم.

شرط لازم برای یکپارچه‌سازی و هم‌راستاسازی تلاش‌ها برای دستیابی به آرمان‌های انقلاب اسلامی، طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است که مبنای مدیریت کشور باشد (همان، ص ۹۶۵)؛ لذا می‌توان گفت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نقشه جامع پیشرفت و تعالی جمهوری اسلامی ایران بر اساس آموزه‌های اسلام و متناسب با شرایط و ظرفیت‌هاست. ضرورت طراحی و تدوین الگوی پیشرفت در کشور ما نیز از سه منظر قابل توجه است. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بنا به ضرورت علمی، ضرورت ملی و ضرورت قانونی بایستی مورد توجه قرار گیرد. برای پیشرفت و توسعه در کشور نیاز قطعی و حتمی به وجود الگویی مشخص و تبیین‌شده می‌باشد و تا این الگو وجود نداشته باشد جهت‌گیری نظام برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری کشور از درصد اطمینان بالایی برخوردار



نخواهد بود (وکیلی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۲۷)؛ بنابراین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، یک برنامه راهبردی و کلان جهت رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب است (حنفی زاده و محرابیون محمدی، ۱۳۹۲، ص ۷۷۷).

در یک تعریف جامع و مبسوط، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را می توان به این شرح تعریف کرد: «یک نقشه راه کامل و جامع که توسط متفکران ایرانی، تحت تأثیر شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اقلیمی و بومی برای حرکت به سمت کمال معنوی و مادی تدوین می شود و به مثابه سندی بالادستی و منعطف، از منبع اسلام ارتزاق می کند و در راستای منویات ارزشی قرار دارد» (قربی، ۱۳۹۲، ص ۱۴۳۹).

الگوی پیشرفت باید منطبق بر جهان بینی و مکتب فکری و اعتقادی جامعه، برخوردار از ابزار و روش های عملیاتی و اجرایی، رعایت اصول و ارزش های حاکم بر جامعه، منطبق بر حقایق بودن و در نظر گرفتن واقعیت های درونی و بیرونی جامعه، دارای نظام و سیستم، عملیاتی بودن (از عرش تا فرش)، مشارکت پذیری، انعطاف پذیری، جامعیت، اعتبار، شفافیت و سالم بودن، ماندگاری، پایداری، تحقق پذیر بودن، برخوردار از چارچوب و دارای قدرت و اختیار باشد (وکیلی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۲۹).

غایت پیشرفت، دستیابی به «حیات طیبه» است که در هر مرحله ای از مراحل پیشرفت در فرایند مستمر و دائمی آن، درجات و مراتبی از «حیات طیبه» تحقق می یابد و در نهایت مصداق عالی و تام آن در حیات اخروی تجلی می یابد. حیات طیبه یعنی زندگی در رویه مادی و نیازهای جسمانی و همچنین در لایه نیازهای معنوی - چه علمی، چه عملی، چه روحی - پاسخگو باشد (ذوعلم، ۱۳۹۳، ص ۱۵۵۳). در واقع الگوی پیشرفت باید متصل کننده زندگی مادی با حیات اخروی و بستر ساز و زمینه ساز جهت دستیابی به حیات ابدی سعادت مند با بهره گیری از نعمت های عالم ماده باشد.

### تبیین اهمیت تدوین شاخص

شاخص ها، نشانگرهایی هستند که فرایند جمع آوری، طبقه بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات و نتیجه گیری را منطقی و به طور کلی جهت فعالیت ها را مشخص و از حیث مفهومی

چهارچوب مناسبی را برای هدف‌گذاری، تدوین و برنامه‌ریزی و ارزشیابی فعالیت‌ها به دست می‌دهند. در واقع شاخص‌ها به عنوان نماگرها، ترجمان اهداف کلان و کیفی هستند که جهت‌گیری و سمت‌گیری به سوی اهداف و سیاست‌های مورد نظر را ممکن می‌سازند (فرخ‌زاد و دیگران، ۱۳۹۵، ص ۳۹۹).

داشتن جامعه‌ای پیشرفته از ابعاد مختلف بدون داشتن برنامه‌ای مدون جهت نیل به آن میسر نخواهد بود. این برنامه و الگو می‌بایست بر اساس شاخصه‌ها و مؤلفه‌های هر فرهنگ و مذهبی نگاشته و طراحی شده و بدون استواری بر این شاخصه‌ها راه به جایی نخواهد برد (پالیزدار و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۷۴۵).

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بر دو رویکرد و قید (قید اسلامی، قید ایرانی) استوار بوده که هر دو رویکرد نیز می‌بایست در نظریه‌پردازی مدنظر قرار گیرد. بر اساس قید اسلامی، می‌بایست هر نوع مفهوم یا شاخصی که در تعریفی از پیشرفت دخیل است را با مبانی نظری، فلسفی و انسان‌شناختی اسلامی مبتنی نمود؛ بنابراین شاخص‌های ارائه‌شده در این الگو قبل از هر چیزی باید برخاسته از مفاهیم اسلامی باشد که این مفاهیم وابسته به شرایط زمانی و مکانی خاصی نمی‌باشند؛ به تعبیری دیگر، این‌گونه مفاهیم را که ورای زمان و مکان بوده و در قالب شرایط و امکانات نمی‌گنجد را می‌توان به عنوان ارزش‌ها، آرمان‌ها، ایدئال‌ها و مطلوب‌ها قلمداد نمود. آرمان‌ها و مطلوب‌های این الگو در حکم «وضعیت مطلوب» بوده و جامعه یا سازمان را همواره وا می‌دارد به سمت آن حرکت کند. حرکت عبارت است از رهایی تدریجی چیزی از قوه و استعداد و رسیدن به فعلیت. قید ایرانی بودن نیز ناظر به این است که باید در زمینه پیشرفت، شرایط و زمان و مکان را نیز در نظر گرفت. به عبارت دیگر اسلام خود کامل است، ولی از آنجایی که در مقطع معینی این الگو اجرا می‌شود، باید ویژگی‌های زمانی، مکانی و ظرف تحقق آن به‌دقت لحاظ شود؛ بنابراین، اگر اسلامی بودن، به منزله جامعیت الگوست، ایرانی بودن، واقعیت آن را تأمین می‌کند؛ لذا با توجه به آنچه تاکنون گذشت، در کنار هم بودن این دو قید، رمز موفقیت الگو را تضمین خواهد نمود (خسروپناه و بانسی، ۱۳۹۲، ص ۳۱۵).

اهمیت شاخص و شاخص سازی، آنجا مشخص می شود که قدرت تجزیه و تحلیل یک پدیده را به صورت مستند به تحلیلگر ارائه کرده و او را توانمند می کند که به عنوان ابزار از آن، در جهت شناخت محیط مورد مطالعه استفاده کند. سنجها عامل پویایی یک الگو هستند که سبب می شوند بتوان بر اساس خروجی های یک تعامل، نسبت به اصلاح هر یک از مؤلفه های یک تعامل اقدام نمود (ارشدی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۷۹).

استفاده از شاخص ها امکان سیاست گذاری و برنامه ریزی برای دستیابی به اهداف به صورت هماهنگ و متوازن را پدید می آورد (مصباحی مقدم، ۱۳۸۹، ص ۲۲۵). مدیریت فرایند پیچیده و چندجانبه ساخت و پیشرفت تمدن اسلامی، نیازمند الگوهای دقیق، عملیاتی و قابل اندازه گیری است. تمدن اسلامی نیاز به شاخص های قابل اندازه گیری و مشخص دارد؛ شاخص هایی که در اصل میزان فاصله ما با شرایط مطلوب را اندازه گیری و معین می کنند. این شاخص ها بایستی «حداکثر» انطباق ممکن با ویژگی های تمدن و جامعه اسلامی را دارا باشند؛ نه اینکه به شاخص هایی اکتفا گردد که «حداقل» اختلاف و تعارض را با دین داشته باشند (جهانبخش، ۱۳۹۲ (الف)، ص ۷۵۶).

با در اختیار داشتن شاخص های دقیق و قابل سنجش، می توان با بررسی وضعیت کنونی و شناخت فاصله آن تا مطلوب جامعه، در جهت کاهش نواقص و عقب ماندگی ها تا رسیدن به جامعه متعالی گام برداشت.

## روش تحقیق

روش تحقیق حاضر تحلیلی - اسنادی بوده و رویکرد تحقیق، کیفی می باشد. بدین منظور استراتژی تحقیق، تحلیل محتوا به مثابه استراتژی انتخاب شد. روش جمع آوری داده ها اسنادی بوده و فرمت داده ها متن می باشد.

تحلیل محتوا از روش های عمده مشاهده اسنادی است که به وسیله آن می توان متون، اسناد و مدارک و در واقع هر نوع سند ثبت و مطالب ضبط شده ای را خواه مربوط به گذشته و خواه مربوط به زمان حال، مورد ارزیابی و تحلیلی منظم تر، دقیق تر و از همه مهم تر با درجات بالاتری از پایایی قرار داد. در واقع تحلیل محتوا یکی از چندین روش مختلف

کیفی موجود است که برای تحلیل داده‌ها و تفسیر معانی آنها به کار می‌رود ( Satu Elo et al, 2014, p.9). به دیگر سخن، تحلیل محتوا فرایندی است برای استخراج دسته‌ها یا مضامین بر اساس تفسیر معتبر و نتیجه‌گیری از داده‌های خام. این فرایند از استدلال استقرایی برای استخراج مضامین و دسته‌ها از داده‌ها از طریق آزمون دقیق محقق و مقایسه مداوم استفاده می‌کند (عادل مهربان، ۱۳۹۴، ص ۳۷).

در این پژوهش داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از روش تحلیل محتوا جمع‌آوری، بررسی، مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی شد و شاخص‌های پیشرفت و تعالی شهری در قالب ۱۰ شاخص اصلی و زیر شاخص‌های هر یک تعریف گردید. در نهایت با استفاده از نظر خبرگان و از طریق روش AHP شاخص‌ها اولویت‌بندی گردید.

### ارائه شاخص‌های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری

مسئله اقتصاد، به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل زندگی بشری مطرح است و اسلام نیز نگرش خاصی به آن دارد. دیدگاه اسلام درباره فعالیت‌های اقتصادی و حل مشکلات آن برگرفته از جهان‌بینی اسلامی است و شامل ارزش‌های اخلاقی و احکام تشریحی می‌شود که زندگی مردم بر اساس آن سامان می‌یابد. اسلام اقتصاد را در جهت اهداف عالی بشر دانسته و بر این اساس، نگرش سوسیالیستی و یا سرمایه‌داری که اقتصاد را مبنای قرار می‌دهند، رد می‌کند. بدین ترتیب آموزه‌های اقتصادی اسلام برای ارزیابی و تبیین رفتارهای اقتصادی موجود و تحقق جامعه‌ای که اقتصاد آن مطابق آموزه‌های اسلامی می‌باشد، ضروری است. به‌طورکلی سه نظام اقتصادی سرمایه‌داری، کمونیستی و اسلامی وجود دارد. سرمایه‌داری و کمونیستی حد افراط و تفریطی در آزادی اقتصادی دارند و نظام اقتصادی اسلام نظامی معتدل و مابین است (آسیابانی و کرباسی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۴۰). اقتصاد در نظام الهی، از یک طرف نظر به آخرت و عدم حرص به دنیا و از طرف دیگر نظر به عدالت اجتماعی دارد؛ درحالی‌که در اقتصاد نظام غربی اهداف سرمایه‌داران تأمین می‌شود و نفس اماره انسان ارضاء می‌گردد (طاهرزاده، ۱۳۸۸، ص ۱۴۹).

بنابراین در شاخص های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری در الگوی اسلامی ایرانی، ملاک اصلی اقتصاد مقاومتی خواهد بود. اقتصاد مقاومتی، الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی در حیطه اقتصاد است. این ادعا از اهداف اقتصاد مقاومتی و ماهیت آن سرچشمه می گیرد. اقتصاد مقاومتی، ماهیت دینی داشته و به عنوان مهم ترین ابزار حکومت اسلامی است. وقتی صحبت از اقتصاد مقاومتی می کنیم، تصور ما نوعی از اقتصاد اسلامی است؛ یعنی اقتصادی که ریشه در جهان بینی توحیدی و الهی دارد و شامل مقوله های مادی، معیشت و معنویت است (محمدزاده و صابری، ۱۳۹۲، ص ۱۳۳۳). در اسلام، تأمین نیازهای مادی شهروندان جهت دستیابی به آرامش لازم برای انجام وظایف ایمانی و انسانی خود و کاربست امکانات مادی در راستای تعالی فرد و جامعه و نیز خودکفایی و سرآمدی اقتصادی جامعه جهت جلوگیری از سلطه بیگانگان (نفی سبیل) مورد تأکید فراوان است.

### مراحل انجام تحقیق

اولین گام تعیین موضوع مورد تحقیق است. در این تحقیق شناسایی و بازتعریف شاخص های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری به عنوان موضوع انتخاب گردید. مرحله دوم جمع آوری داده است که در این تحقیق ابتدا شاخص های اقتصادی توسعه شهری از کتب و مقالات لاتین استخراج گردید و شاخص هایی که با اسلام یا شرایط ایران سازگاری نداشت حذف گردید. پس از آن با مراجعه به مقالات داخلی خصوصاً مقالاتی که در باب الگوی اسلامی ایرانی نگاشته شده بود، اصول اقتصادی و شاخص هایی که باید در شهر اسلامی ایرانی مورد توجه قرار گیرد استخراج گردید.

در مرحله سوم، به هر یک از داده های به دست آمده عنوانی اختصاص داده شد که به آن کدگذاری باز می گویند. در مرحله بعد با مقایسه کدهای اختصاص داده شده، زمینه های مشترک به دست آمد و طبقه بندی انجام گرفت. این مرحله کدگذاری محوری نام دارد.

جدول (۱): کدگذاری باز و کدگذاری محوری شاخص‌های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری

کدگذاری محوری	کدگذاری باز
فرهنگ کار و اشتغال	<p>ارج نهادن به کار و کارگر (قدردان قراملکی، ۱۳۹۲)، ارتقای بهره‌وری (قربی، ۱۳۹۲)، پرهیز از کسب حرام (تابان و دیگران، ۱۳۹۳)، بهره‌وری تخصیص کار، بهره‌وری نیروی کار و هزینه‌های نیروی کار واحد، نرخ بیکاری، سرانه پرسنل حرفه‌ای و فنی در گردش مالی بازار فنی (Jianfeng, et.al, 2009)، بهره‌وری نیروی کار از کل جامعه، نسبت اشتغال جمعیت، شغل آسیب‌پذیر (United Nations, 2007)، میانگین زمان برای دریافت مجوز کسب‌وکار، نسبت کارکنان در بخش خدمات مالی و کسب‌وکار به کل نیروی کار شهری (Lynch et.al, 2011)، میانگین سال‌های آموزش حرفه‌ای نیروی کار، نرخ بیکاری شهری ثبت‌شده، درصد مشاغل سبز در اقتصاد محلی (Environment Science for Environment Policy, 2015)، مشارکت در مشاغل غیررسمی (Canadian International Development Agency, 2012)، نسبت تمام شرکت‌هایی که گواهینامه ISO-14000 دریافت کرده‌اند (Li, et.al, 2009)، نشاط و شوق کار، وجدان و تعهد کاری، فرهنگ کار جمعی، ساعات مفید کار در دستگاه‌های اداری (نگارندگان).</p>
تولید	<p>اهمیت تولید (تابان و دیگران، ۱۳۹۳)، افزایش و رشد تولید مبتنی بر بهره‌وری (محمدی‌نژاد، ۱۳۹۳)، افزایش بهره‌وری (سلیمی‌فر، ۱۳۸۹)، استفاده بهینه از امکانات (جمالی‌نژاد و طلاکش، ۱۳۹۲)، تولید ناخالص داخلی در واحد شهرستان (تراکم تولید ناخالص داخلی) (United Nations, 2007)، سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP) (Li, et.al, 2009)، نسبت ارزش تولیدات صنایع با تکنولوژی بالا در کل ارزش تولیدات صنعتی (Jianfeng, et.al, 2009)، اهتمام به تولید کیفی، استفاده عالمانه و بهینه از منابع در امر تولید، خودکفایی در تولید محصولات استراتژیک، توجه به تولید کالاهای اساسی و محصولات استراتژیک، پیشرفت در حوزه فناوری و ابزار تولید (نگارندگان).</p>
	<p>عدم اسراف و تبذیر (جمالی‌نژاد و طلاکش، ۱۳۹۲)، محو اتراف و اسراف (فراتی، ۱۳۹۴)، مصرف‌زدگی (جهانبخش، ۱۳۹۲(الف))، پرهیز از مصرف‌گرایی بدون تولید (تابان و دیگران، ۱۳۹۳)، پرهیز از هرگونه هزینه بیهوده (جمالی‌نژاد و طلاکش، ۱۳۹۲)،</p>

الگوی مصرف	<p>صرفه‌جویی (ستاری ساربانقلی و ولی‌زاده اوغانی، ۱۳۹۲)، قناعت (فاضل‌نیا، ۱۳۹۳)، میزان تأسیس فروشگاه‌های بزرگ (سیدی‌نیا، ۱۳۸۸، ص ۱۵۹)، سرانه مصرف انرژی‌های تجدیدپذیر به مگاوات ساعت، سرانه مصرف انرژی، مصرف آب خانگی، صنعتی و کشاورزی به عنوان درصدی از کل آب در دسترس، سرانه مصرف آب مسکونی، صنعتی، کشاورزی، تقاضای آب خانگی، صنعتی و کشاورزی در ده سال (Lynch et al, 2011)، مصرف انرژی در هر RMB ۱۰,۰۰۰ از تولید ناخالص داخلی، مصرف آب در هر RMB ۱۰,۰۰۰ از تولید ناخالص داخلی، میزان استفاده از آب برای زندگی به ازای هر فرد (Li, et al, 2009)، مصرف انرژی به ازای هر ۱۰,۰۰۰ یوان تولید ناخالص داخلی (Jianfeng, et al, 2009)، شدت مصرف انرژی، کل و متوسط فعالیت‌های اقتصادی، اشتراک از منابع انرژی تجدیدپذیر در مصرف سوخت، شدت مصرف آب توسط فعالیت‌های اقتصادی، صرفه‌جویی ناخالص، مصرف مواد داخلی (United Nations, 2007)، درصد کل مصرف انرژی در شهرستان که از منابع تجدیدپذیر به دست می‌آید (Environment Science for Environment Policy, 2015).</p>
گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)	<p>وقف (نصیری، ۱۳۹۳)، سرانه هزینه زیرساخت، ضریب توسعه زمین، سازه‌های دائمی (Malpezzi and Mayo, 1997)، مساحت پارکینگ به ازای هر نفر، نسبت مساحت تأسیسات عمومی، میزان افزایش مساحت شهری (Huang, et.al, 2009)، درصد جمعیت با دسترسی به آب منتقله یا جایگزین (و مؤثر) و زیرساخت‌های فاضلاب بهداشتی (Environment Science for Environment Policy, 2015)، تعداد تلفن در هر ۱۰۰ نفر، میانگین میزان هزینه آب، جاده‌های اولیه و ثانویه در شرایط خوب (Canadian International Development Agency, 2012)، خطوط تلفن ثابت در هر ۱۰۰ نفر جمعیت، کاربران اینترنت در هر ۱۰۰ نفر جمعیت، مشترکان تلفن همراه به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت (United Nations, 2007)، تخت بیمارستان به ازای هر ده هزار نفر جمعیت (Li, et.al, 2009)، تعداد تخت در مؤسسات پزشکی به ازای هر ۱۰,۰۰۰ نفر، نفوذ گاز شهری، قابلیت تأمین آب شهری، نسبت حمل‌ونقل عمومی (Jianfeng, et.al, 2009)، تعداد افسران پلیس در هر ۱۰۰,۰۰۰ نفر، تعداد آتش‌نشانان به ازای هر ۱۰۰,۰۰۰ نفر جمعیت، تعداد اتصالات به اینترنت در ۱۰۰,۰۰۰ نفر جمعیت، تعداد تلفن‌های همراه در هر ۱۰۰,۰۰۰ نفر جمعیت، درصد جمعیتی که با اتوبوس</p>

	<p>رفت‌وآمد می‌کنند، درصد وسایل نقلیه، اتوبوس و غیره با سوخت هیبریدی و یا سوخت جایگزین، نسبت تاکسی ثبت‌شده به کل جمعیت شهر، میانگین مایل/ کیلومتر سفرهای انجام‌شده با خودرو در هفته، سرانه نسبت هزینه‌های حمل‌ونقل جاده‌ای، سرانه تعداد خودرو، درصد توسعه زمین‌های قهوه‌ای/ درون‌زا به عنوان درصدی از توسعه کل (Lynch et.al, 2011)، کیفیت و میزان سرانه‌ها، نسبت جمعیت شاغل در بخش خدمات (نگارندگان).</p>
<p>عدالت اقتصادی</p>	<p>کاهش فقر (سلیمی فر و مطلبی، ۱۳۹۲)، نفی هرگونه شکاف طبقاتی و بی‌عدالتی (صادقی امینی و دیگران، ۱۳۹۲)، توزیع مناسب درآمد (بنیانیان، ۱۳۹۳)، کمک به فقرا و نیازمندان (ستاری ساریانقلی و ولی‌زاده اوغانی، ۱۳۹۲)، عدالت اقتصادی (صادقی شاهدانی و محسنی، ۱۳۹۳)، نفی سرمایه‌داری، کاهش اختلاف طبقاتی (قرلسفلی و فرخی، ۱۳۹۲)، انفاق (نصیری، ۱۳۹۳)، قرض‌الحسنه (تابان و دیگران، ۱۳۹۳)، سرانه نسبت درآمد شهری و روستایی (Jianfeng, et.al, 2009)، اندازه‌گیری توزیع درآمد و نابرابری (Environment Science for Environment Policy, 2015)، نسبت جمعیت با درآمد زیر ۱ دلار در روز (۴۵۰۰۰ ریال)، نسبت جمعیت شهری که در محله‌های فقیرنشین زندگی می‌کنند، نسبت جمعیتی که زیر خط فقر ملی زندگی می‌کنند (United Nations, 2007)، کودکانی که در فقر زندگی می‌کنند، ضریب جینی توزیع درآمد، نسبت دارندگان اقامت دائم با درآمد کمتر از هزینه زندگی، دلار/ ریال دولتی صرف‌شده در مسکن کم‌درآمدها، درصد جمعیتی که کمک مالی دولتی دریافت می‌کنند، تعداد افراد بی‌خانمان در هر ۱۰۰،۰۰۰ نفر جمعیت، بودجه حمایت از خانواده‌های محلی، ناتوانان، خدمات اشتغال و بی‌خانمانان (Lynch et.al, 2011)، شاخص نارضایتی نیازهای پایه، سطح پوشش تقاضای رفاه کودکان، درصد سطح پوشش تقاضای رفاه سالمندان، نرخ فقر، جمعیت ثبت‌نام‌شده برای دریافت یارانه (Canadian International Development Agency, 2012)، سهم خانوارهای بدون برق و یا سایر خدمات انرژی مدرن (United Nations, 2007)، فقدان دسترسی به آموزش و پرورش، توزیع عادلانه خدمات و امکانات (سرانه‌های شهری)، درصد جمعیتی که در زاغه‌های شهری زندگی می‌کنند (نگارندگان).</p>



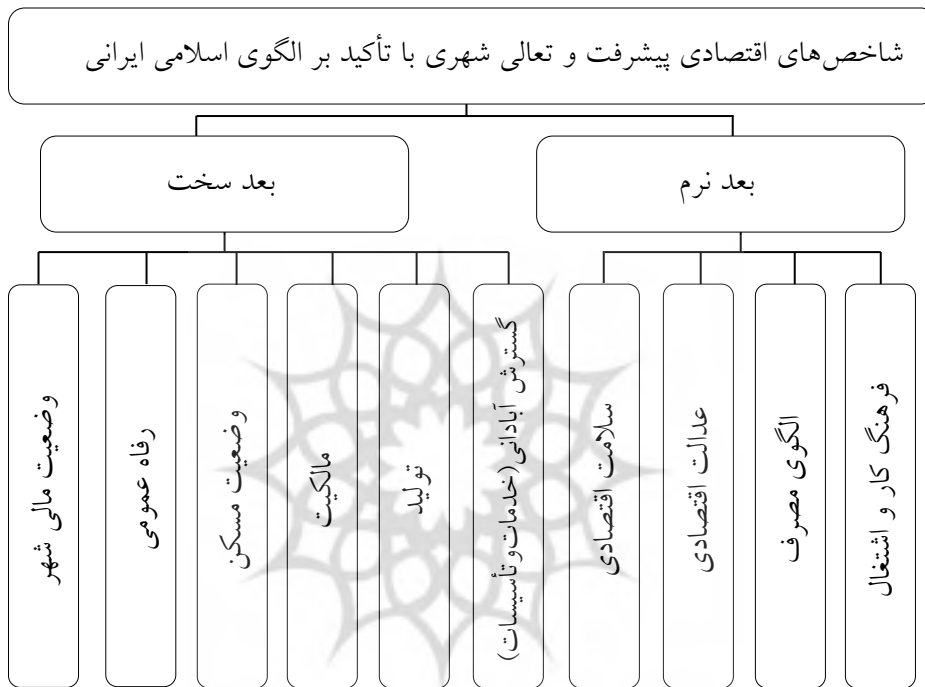
سلامت اقتصادی	<p>مبارزه دائم با فساد (ابطحی و منتظر، ۱۳۹۱)، کاهش مفاسد اقتصادی (سلیمی فر، ۱۳۸۹)، شفافیت مالی (صادقی شاهدانی و محسنی، ۱۳۹۳)، احتکار و تکاثر زمین (جهانبخش، ۱۳۹۲ ب)، مبارزه با احتکار، دوری از رشوه خواری (علی اکبری، ۱۳۹۱)، سلامت بازار و معاملات، پرهیز از ربا خواری (فرازی، ۱۳۹۴)، مبارزه با ربا، مبارزه با مال اندوزی و تکاثر، مبارزه با کم فروشی، نظم اقتصادی (تابان و دیگران، ۱۳۹۳)، اشرافی گری (صادق پور و بابایی گواری، ۱۳۹۲)، درصد جمعیتی که رشوه پرداخت کرده اند (United Nations, 2007).</p>
مالکیت	<p>احترام به مالکیت (قدردان قراملکی، ۱۳۹۲)، اصلاح نظام تملک مبتنی بر رویکرد اسلامی (سعدآبادی و نوروزی کهزایی، ۱۳۹۳)، رعایت حق افراد در بهره مندی از منافع مالکیت مشروع، رعایت حق جامعه در بهره مندی از منافع مالکیت های عمومی، رعایت حق اشخاص در انتقال رضایتمندانه اموال خود (سیدنورانی و خاندوزی، ۱۳۹۵)، میزان تصرف عدوانی، امنیت سرمایه گذاری، رعایت حق مالکیت معنوی، رعایت حق مالکیت مادی، درصد مالکیت عمومی، درصد مالکیت خصوصی، درصد مالکیت دولتی، میزان خصوصی سازی (نگارندگان).</p>
وضعیت مسکن	<p>برخورداری خانواده ها از مسکن مناسب، تأکید بر مسکن وسیع با حفظ اعتدال، مسکن متناسب با نیاز، کنترل میزان مالکیت مسکن، درصد خانوارهای اجاره نشین (جهانبخش، ۱۳۹۲ ب)، کمبود واحد مسکونی، مساحت زمین واحدهای مسکونی، مساحت و سطح زیربنای واحد مسکونی، عمر واحدهای مسکونی، تراکم خانوار در واحد مسکونی، متوسط اتاق در واحد مسکونی، متوسط تعداد اتاق مورد تصرف خانوار، تراکم نفر در اتاق، واحدهای مسکونی از دید برخورداری از تسهیلات، نحوه تصرف واحد مسکونی، نسبت مسکن مناسب (حکمت نیا و انصاری، ۱۳۹۱)، کنترل اجاره بهای مسکن متناسب با توان مالی ساکنان کم درآمد و بسیار کم درآمد، درصد واحدهای متناسب با توان مالی مستأجرها با سطح درآمد مشخص، درصد خانواده هایی که بیش از ۳۰ درصد از درآمد خود را برای تملک خانه و یا اجاره پرداخت می کنند، واحد مسکونی در هر جریب، نسبت واحد مسکونی به جمعیت، خانه های سبب متوسط در ساخت و ساز مسکونی جدید، درصد درآمد سالانه خانوار که صرف هزینه های مسکن شده است، شکاف قیمت مسکن، قیمت مسکن نسبت به درآمد، مسکن ارزان قیمت، نرخ مشاغل مسکن (Lynch</p>

	<p>(et.al, 2011)، اجاره به درآمد، تولید مسکن، سرمایه‌گذاری مسکن، سرانه مساحت طبقه مسکونی، مسکن‌های غیرمجاز (Malpezzi and Mayo, 1997)، سرانه منطقه مسکونی شهر، نسبت قیمت مسکن و درآمد در شهر (Jianfeng, et.al, 2009)، مساحت طبقه در هر فرد (Huang, et.al, 2009)، درصد مسکن اصلاح‌شده، کسری کمی در مسکن، کسری کیفی در مسکن، کسری در اولویت مسکن، درصد مسکن قانونی، پوشش مسکن با آب/خدمات فاضلاب، پوشش مسکن با خدمات انرژی، پوشش مسکن با خدمات گاز (Canadian International Development Agency, 2012)، درصد مسکن اجتماعی، تفکیک بخش مسکن بر اساس نوع مالکیت (Environment Science for Environment Policy, 2015).</p>
رفاه عمومی	<p>ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه، امنیت غذایی (بنیانیان، ۱۳۹۳)، رفاه عمومی (سعدآبادی و نوروزی کهرایی، ۱۳۹۳)، ادراک شهروندان از وضعیت اقتصادی خانواده، نسبت جمعیت با دسترسی به آب آشامیدنی کافی و سالم، شاخص قیمت مصرف‌کننده (Canadian International Development Agency, 2012)، نسبت جمعیتی که از یک منبع آب مطلوب استفاده می‌کنند (United Nations, 2007)، هزینه زندگی، قدرت خرید (Lynch et.al, 2011)، متوسط درآمد سالانه هر ساکن شهری، متوسط درآمد سالانه هر کشاورز (Li, et.al, 2009)، میانگین زمان رفت‌وآمد و هزینه (Environment Science for Environment Policy, 2015).</p>
وضعیت مالی شهر	<p>رشد اقتصادی (سلیمی فر، ۱۳۸۹)، امنیت اقتصادی (صادقی شاهدانی و محسنی، ۱۳۹۳)، اخذ مالیات به شیوه اسلامی (سعدآبادی و نوروزی کهرایی، ۱۳۹۳)، وضعیت درآمد شهر، وضعیت بدهی، وضعیت هزینه (Canadian International Development Agency, 2012)، سرمایه بازار داخلی (تعداد کل سهام صادرشده از شرکت‌های داخلی ذکرشده در بورس شهر که با قیمت‌های مربوطه خود در یک زمان معین ضرب شده است)، سرمایه‌گذاری ریسک‌پذیر، عملکرد بانک‌ها و پس‌اندازها در رفع نیازهای اعتباری از جامعه با استفاده از رتبه‌بندی‌های وام‌دهنده، کل مالیات کسب‌وکار دریافتی (Lynch et.al, 2011)، سهم سرمایه‌گذاری در تولید ناخالص داخلی، سهم گردشگری در تولید ناخالص داخلی، نرخ تورم، پس‌انداز خالص به عنوان درصدی از درآمد ناخالص ملی (United Nations, 2007)، میانگین سالانه سرانه درآمدهای مالیاتی (Li, et.al, 2007).</p>

2009)، سرانه درآمد بودجه عمومی (Jianfeng, et.al, 2009)، درآمدهای پایدار شهری، کسب درآمد به شیوه مشروع (نگارندگان).

در مرحله بعد مدل‌سازی انجام گرفت.

تصویر (۱): شاخص‌های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری با تأکید بر الگوی اسلامی ایرانی



۱۶۹

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / شاخص‌های اقتصادی ...

در نهایت، جهت اولویت‌بندی شاخص‌های به‌دست‌آمده نظرات خبرگان جمع‌آوری

گردید و شاخص‌ها با استفاده از روش AHP اولویت‌بندی گردید.

تصویر (۲): اولویت‌بندی شاخص‌های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری با تأکید بر الگوی اسلامی ایرانی با

استفاده از روش AHP



## جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هر جامعه‌ای با توجه به نوع جهان‌بینی خود، تعریف خاص و منحصر به فردی از توسعه دارد؛ بنابراین متناسب با تعریف خود، نیازمند الگویی است که بتواند به بهترین نحو، آن جامعه را به سمت توسعه هدایت کند؛ بنابراین نمی‌توان انتظار داشت جامعه با بهره‌گیری از الگوها و شاخص‌های توسعه سایر جوامع بتواند مسیر خود به سمت توسعه مطلوب را به خوبی طی کند. ایران اسلامی نیز از این قاعده مستثنی نیست و نیاز به الگویی دارد که هم جنبه‌های فرهنگ و جهان‌بینی اسلامی و هم فرهنگ ایرانی را در بر گیرد.

در پژوهش حاضر، ابتدا داده‌ها از بین مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی توسعه شهرهای جهانی و متون و مقالات مربوط به شهرهای اسلامی ایرانی استخراج گردید و سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا، مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی با تأکید بر الگوی اسلامی ایرانی، به همراه زیرشاخص‌های آنها به دست آمد. پس از آن شاخص‌ها از طریق روش AHP اولویت‌بندی گردید. شاخص‌های به دست آمده به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: عدالت اقتصادی، سلامت اقتصادی، فرهنگ کار و اشتغال، تولید، رفاه عمومی، الگوی مصرف، گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)، وضعیت مالی شهر، مالکیت، وضعیت مسکن که هر کدام با زیرشاخص‌هایی که تدوین و اولویت‌بندی شده‌اند، سنجیده می‌شود. به کارگیری شاخص‌های اقتصادی توسعه و تعالی شهری، به همراه تجزیه و تحلیل وضع موجود شهرها در هر یک از شاخص‌ها، امکان اصلاح عقب‌ماندگی‌ها و ضعف‌ها را فراهم آورده و برنامه‌ریزان را در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی جهت نیل به آرمان‌های جامعه، یاری می‌نماید.

۱۷۰

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / یزدان‌پخش و محمدی

## منابع و مأخذ

۱. آسیابانی، ناصر و علیرضا کرباسی؛ «نقش اقتصاد تعاونی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت»، مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.

۲. ابطحی، سیدحسین و راحله منتظر؛ «مفهوم‌شناسی تعاریف و اصطلاحات الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، منشأ علمی، فلسفی و دینی آنها»؛ نقشه راه تدوین و طراحی، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۱.
۳. احدنژاد روشتی، محسن و سیداحمد حسینی؛ «ارزیابی و پیش‌بینی تغییرات و پراکنش افقی شهرها با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای چندزمانه و سیستم اطلاعات جغرافیایی، (نمونه موردی: شهر تبریز در مقطع زمانی ۱۳۶۳-۱۳۸۹)»؛ مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، س ۲، ش ۴، ۱۳۹۰.
۴. ارشدی، وحید؛ «مطالعه تطبیقی میان برخی از الگوهای توسعه متعارف در خصوص دو مفهوم شاخص‌های تعامل مناسب (کارآمدی، هماهنگی و تداوم) و بردارهای تعاملاتی»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۵. اکبری، مرتضی و فریدون رضائی؛ «واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری»؛ فصلنامه علمی پژوهشی الگوی اسلامی ایرانی، س ۳، ش ۵، ۱۳۹۴.
۶. ایمان، محمدتقی و احمد کلاته ساداتی؛ «معرفی و ارزیابی مدل‌هایی از توسعه نزد اندیشمندان مسلمان»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۷. بنیانیان، حسن؛ «سیاست راهبردی برای پیشرفت فرهنگی الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۵، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۸. پالیزدار، یحیی، مریم سعیدی‌فر و فرامرز سهرابی؛ «نقش بلوغ اجتماعی در تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.

۹. تابان، محمد، احسان نامدار جویمی و محبت زهره بخش دزفولی؛ «دیدمانی نوین در الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۱۰. جمالی‌نژاد، مهدی و سیدمحمدرضا طلاکش؛ «تدوین اصول و مبانی اسلامی برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای بر اساس مبانی مکتب فلسفی اصفهان با رویکرد پیشرفت و کاربردگرایی با توجه به شرایط موجود کشور»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۱۱. جهانبخش، عباس؛ «بنیان‌ها و مفاهیم نظری الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲ (الف).
۱۲. \_\_\_\_\_؛ «سکونت، مالکیت و عدالت شهری در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲ (ب).
۱۳. حاتمی‌نژاد، حسین و امین فرجی ملایی؛ «امکان‌سنجی اجرای طرح‌های استراتژی توسعه شهری (CDS) در ایران»؛ مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، س ۲، ش ۸، ۱۳۹۰.
۱۴. حکمت‌نیا، حسن و ژینوس انصاری؛ «برنامه‌ریزی مسکن شهر میبد با رویکرد توسعه پایدار»؛ پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ش ۷۹، ۱۳۹۱.
۱۵. حنفی‌زاده، پیام و محمد محرابیون محمدی؛ «طراحی سیستم الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: یک رویکرد سیستمی نرم»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۱۶. خسروپناه، عبدالحسین و عباداله بانوشی؛ «تأملی بر مبانی نظریه‌پردازی غرب و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و ضرورت آن در حوزه رهبری سازمانی»؛ مجموعه مقالات

- دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۱۷. خوشبخت، حسین و راحیل خوشبخت؛ «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: هویت دانشجویان و الزامات آن»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۱۸. ذوعلم، علی؛ «پیشرفت حکمت‌بنیان و مدل مفهومی مؤلفه‌های آن»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۳، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۱۹. رهنما، محمدرحیم، مرتضی غلامزاده خادر و وحید جعفری سیدآباد؛ «تحلیل جایگاه شاخص‌های راهبرد توسعه شهری (CDS) در شهر چناران»؛ نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، س ۱۲، ش ۲۶، ۱۳۹۱.
۲۰. ستاری ساریانقلی، حسن و محمدباقر ولی‌زاده اوغانی؛ «الگوپذیری و پیشرفت طراحی معماری مسکن معاصر با بهره‌گیری از نمود تجلی سنت‌های حسنه پیامبر اسلام حضرت محمد ﷺ در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایران»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۲۱. سجادیان، ناهید و دیگران؛ «بررسی تأثیر فرهنگ و تمدن اسلامی بر ساخت کالبدی شهرهای ایران»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۳، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۲۲. سعدآبادی، علی‌اصغر و شبنم نوروزی کهرابی؛ «رصد مؤلفه‌های ناظر بر پیشرفت جامعه در صحیفه نور امام خمینی علیه‌السلام با رویکرد فازی»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و

- جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۳، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۲۳. سلیمی فر، مصطفی؛ «مقدمه‌ای بر الگوی توسعه اسلامی ایرانی»؛ کتاب نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۸۹.
۲۴. سلیمی فر، مصطفی و سیدمحمد موسی مطلبی؛ «جامعه مطلوب در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۲۵. سیدنورانی، سیدمحمد رضا و سیداحسان خاندوزی؛ «معرفی و محاسبه شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی از منظر اسلامی در ایران»؛ فصلنامه مجلس و راهبرد، س ۲۳، ش ۸۵، ۱۳۹۵.
۲۶. سیدی‌نیا، سیداکبر؛ «مصرف و مصرف‌گرایی از منظر اسلام و جامعه‌شناسی اقتصادی»؛ فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۹، ش ۳۴، ۱۳۸۸.
۲۷. صادق‌پور، محمدجعفر و سلمان بابایی گواری؛ «عوامل و موانع پیشرفت در کلام امام حسین (علیه السلام)»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۲۸. صادقی شاهدانی، مهدی و حسین محسنی؛ «واکاوی مفهوم و جایگاه نظام مالی اسلامی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۲۹. صادقی امینی، محسن، اکبر میرسپاه و زهرا فقیه ایمانی؛ «تحلیل تطبیقی نابرابری اجتماعی در نظریات جامعه‌شناختی غرب و نظریه اسلام»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۳۰. طاهرزاده، اصغر؛ انقلاب اسلامی، بازگشت به عهد قدسی؛ اصفهان: لب‌المیزان، ۱۳۸۸.



۳۱. عادل مهربان، مرضیه؛ مروری بر تحلیل محتوای کیفی و کاربرد آن در پژوهش؛ اصفهان: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی استان اصفهان، ۱۳۹۵.
۳۲. علی‌اکبری، حسن؛ «تأملی بر چیستی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، نقشه راه تدوین و طراحی»؛ الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۱.
۳۳. غیاثوند، احمد؛ «الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی؛ در گرو رابطه دوسویه دین با توسعه»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۳۴. فاتح راد، مهدی و محسن رفیعیان؛ «شهر اسلامی ایرانی؛ طرحی برای شهر آینده، نقشه راه تدوین و طراحی»؛ مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۱۴، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۴.
۳۵. فاضل‌نیا، غریب؛ «تبیین و واکاوی مهم‌ترین معرف‌ها، شاخص‌ها و مؤلفه‌های سازه فرهنگی ساخت نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۵، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۳۶. فاطمی امین، سیدرضا؛ «منشور پروژه طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۳۷. فراتی، عبدالوهاب؛ «جامعه مطلوب قرآنی (بررسی آراء استاد محمدرضا حکیمی درباره سرشت و مختصات مدنیت قرآنی)»؛ مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۴.
۳۸. فرخ‌زاد، محمد، مصطفی دهداری و ابراهیم معمری؛ «تحلیل روند توسعه‌یافتگی و نابرابری‌های ناحیه‌ای با استفاده از تکنیک‌های کمی»؛ مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس

- الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: الگوی پایه پیشرفت، ج ۹، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۵.
۳۹. فرهودی، رحمت‌الله، محمدتقی رهنمایی و ایرج تیموری؛ «سنجش توسعه پایدار محله‌های شهری با استفاده از منطق فازی و سیستم اطلاعات جغرافیایی (مطالعه موردی: منطقه ۱۷ شهرداری تهران)»؛ پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ش ۷۷، ۱۳۹۰.
۴۰. قدردان قراملکی، محمدحسن؛ «مبانی کلامی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۴۱. قربی، سیدمحمدجواد؛ «بایسته‌های فرهنگی پیشرفت؛ بررسی الزامات فرهنگی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۴۲. قزلسفلی، محمدتقی و سمیه فرخی؛ «مؤلفه‌های ایرانی - اسلامی عدالت در عصر جهانی»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۴۳. محمدزاده، یوسف و علی صابری؛ «اقتصاد مقاومتی، الگوی ایرانی - اسلامی توسعه اقتصادی»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
۴۴. محمدی‌نژاد، قربانعلی؛ «تشریح عرصه‌ها و تبیین مشخصه‌های اصلی نظام‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۳، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۴۵. مصباحی‌مقدم، غلامرضا؛ «گامی به سوی تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»؛ نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۸۹.

۴۶. ملکی، سعید و صفیه دامن باغ؛ «ارزیابی شاخص های توسعه پایدار شهری با تأکید بر شاخص های اجتماعی، کالبدی و خدمات شهری (مطالعه موردی: مناطق هشتگانه شهر اهواز)»؛ فصلنامه مطالعات برنامه ریزی شهری، س ۱، ش ۳، ۱۳۹۲.
۴۷. نصیری، مهدی؛ «بررسی جامعه شناختی شاخص های پیشرفت و توسعه در جامعه اسلامی ایرانی»؛ مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: واکاوی مفاهیم و نظریه های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان؛ به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت، ج ۱، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
۴۸. نقی زاده، محمد؛ «اندیشه اسلامی، فرهنگ ایرانی و توسعه پایدار»؛ ماهنامه دانش نما، س ۲۱، ش ۲۱۳-۲۱۴، ۱۳۹۱.
۴۹. وکیلی، سعید؛ «هندسه طراحی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت دفاعی»؛ مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت، ج ۲، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۲.
50. Canadian International Development Agency; "Indicators for Sustainability: How cities are monitoring and evaluating their cccess"; Canada, 2012.
51. Charles Cohen, Matthew; **Aligning Public Participation Processes in Urban Development Projects to the Local Context**"; Arizona State University, 2015.
52. Environment Science for Environment Policy; "Indicators for Sustainable Cities, European Union"; Issue 12, 2015.
53. Huang, Shu-Li; Yeh, Chia-Tsung; W. Budd, William & Chen, Li-Ling; "Setttt iii ty aaaaaah aaalyze rr ban eeemmmnen Taaaa aae nn tttt abbblllty iiiii casss"; **Environmental Impact Assessment Review**, No.29, 2009.

54. Jabareen, Yosef Rafeq; “Saaaaaaarrr aa Frr eee Tyooog Ccccsss”; **Journal of Planning Education and Research**, No.26, 2006.
55. Jianfeng, Liu; Xiaotong, Zhang and Jianqing, He; “rr aan Sustainable Development: Measuring Capacity Outweighs aaa nnnnn ee vmmmm Level”; **The Special Committee for Human Settlements (SCHS) of Chinese Society for Sustainable Development**, 2009.
56. Li, Feng, Liu; Xusheng; Dan, Hua; Wanga, Rusong; Yanga, Wenrui; Li, Dong & Zhaoa, Dan; “ee aeeeme iii ca dd an evaluation approach for assessing urban sustainable development: caee dddj oo C’’’’’’ Jnrgg Ctty”; **Landscape and Urban Planning**, No.90, 2009.
57. Lynch, Amy J., Anderson & et al; “Sustainable Urban Development Indicators for The United States”; Report to the Office of International and Philanthropic Innovation, Office of Policy Development and Research, U.S. Department of Housing and Urban Development, 2011.
58. Malpezzi, Stephen and K. Mayo, Stephen; “gggggggga Urban Development Indicators: A good Idea Whose Time Has Reeeeee”; **Real State Economics**, V.25, 2011.
59. Ninga, Chai and Oh Dong, Hoonb; “Saaaaaaaa eeeemmmmm strategy of tourism resources offered by regional advantage: xxggggggg eeaiiii iity ff eeeiii gg a eexiii c tttt rr e”; resource for Weihai City of China, **Procedia Engineering**, No.21, 2011.

60. Salit, Chakma; **Dhaka Megacity (Geospatial Perspectives on Urbanisation, Environment and Health)**; chapter 8: Analysis of Urban Development Suitability, Springer Netherlands, 2014.
61. Satu Elo, Maria Kääriäinen, Outi Kanste, Tarja Pölkki, Kati Utriainen, Helvi Kyngäs; **Qualitative Content Analysis: A Focus on Trustworthiness**; Sage Open, Volume:4 issue:1, 2014.
62. United Nations; **“Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies”**; Third Edition, New York: United Nations publication, 2007.

ضمیمه ۱: جدول پرسشنامه مقایسه زوجی شاخص ها

شاخص j	اولویت ها																شاخص i	
	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷		۸
سلامت اقتصادی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
فرهنگ کار و اشتغال	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
رفاه عمومی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
الگوی مصرف	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
وضعیت مالی شهر	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
مالکیت	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
وضعیت مسکن	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	عدالت اقتصادی
فرهنگ کار و اشتغال	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
رفاه عمومی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
الگوی مصرف	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
وضعیت مالی شهر	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
مالکیت	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
وضعیت مسکن	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	سلامت اقتصادی
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	فرهنگ کار و اشتغال
رفاه عمومی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	فرهنگ کار و اشتغال
الگوی مصرف	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	فرهنگ کار و اشتغال

اشتغال	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	فرهنگ کار و اشتغال
فرهنگ کار و اشتغال	۹	۸		۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶		۸	۹	فرهنگ کار و اشتغال
فرهنگ کار و اشتغال	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	فرهنگ کار و اشتغال
فرهنگ کار و اشتغال	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	فرهنگ کار و اشتغال
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	تولید
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	تولید
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	تولید
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	تولید
تولید	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	تولید
رفاه عمومی	۹	۸		۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶		۸	۹	رفاه عمومی
رفاه عمومی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	رفاه عمومی
رفاه عمومی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	رفاه عمومی
رفاه عمومی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	رفاه عمومی
رفاه عمومی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	رفاه عمومی
الگوی مصرف	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	الگوی مصرف
الگوی مصرف	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	الگوی مصرف
الگوی مصرف	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	الگوی مصرف
الگوی مصرف	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	الگوی مصرف
گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)
گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)
گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)
گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	گسترش آبادانی (خدمات و تأسیسات)
وضعیت مالی شهر	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	وضعیت مالی شهر
وضعیت مالی شهر	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	وضعیت مالی شهر
مالکیت	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	مالکیت